

NIELS CLEMMENSEN: Sparekassebevægelsen i Danmark 1810-1914. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 1985. 188 s., ill. 170 kr.

I de senere år er der fremkommet værdifulde resultater af det fællesnordiske projekt »Fra association til masseorganisation«. Projektet er en stor komparativ undersøgelse af den tidlige foreningsdannelse i de nordiske lande – i dens sammenhæng med samfundsforandringer i 1800-tallet. Spørgsmålet om rekruttering, spredning og elitedannelse og om associationernes politiske og økonomiske relationer, lokalt og på landsplan, er højt prioriterede. De vigtigste resultater indtil videre foreligger i Torkel Janssons to bøger: *Adertonhundredtalets associationer* (1985) og *Agrarsamhällets förändring och landskommunal organisation, en konturteckning av 1800-tallets Norden* (1987), i Hans Try: *Assosiasjonsånd og Foreningsvekst i Norge* (1985), i Henrik Stenius: *Frivilligt Jämligt Samfällt* (finl. disp. 1987) og i Niels Clemmensen: *Associationer og foreningsdannelse i Danmark 1780-1880* (1987). En foreløbig status udgives i *Scandinavian Journal of History* (13.4). Forskningsfeltet har vist sig så frugtbar og projektarbejdet så dygtigt udført, at en videreførelse må imødeses med forventning.

Ovennævnte bog om sparekassebevægelsen i Danmark er en udløber af projektet. Samtidig er dens udgivelse i 1985 en markering af 175-års-jubilæet for stiftelsen af den første sparekasse her i landet, Sparekassen for Grevskabet Holsteinborg og Omegn. Det må være et oplagt ønske, at sparekassebevægelsen også bliver genstand for undersøgelse i de andre nordiske lande til oplysning om ligheder og ikke mindst om forskelle i forløb og samfundsmæssig betydning.

Bogen er ikke de enkelte sparekassers historie, men bevægelsens; denne omfattede i 1914 ca. 500 sparekasser. Forfatteren har interesseret sig for sparekassernes struktur som foreninger, for deres tilblivelse, rekruttering og daglige virksomhed, deres forbindelser med andre foreninger og bevægelser, deres bidrag til omformningen af det danske samfund i perioden. Ind- og udlånsvirksomheden behandles, men kriteriet har ikke været størrelsen af de forvaltede midler, men »den kvantitative udbredelse af sparekasserne«.

Fremstillingen skildrer de forskellige typer sparekasser: købstædernes, de store landbosparekasser og de små sognesparekasser. Sidstnævnte myldrede frem fra 1860'erne, ikke mindst i Jylland, og gav bevægelsen folkelig bredde. Det geografiske udbredelsesmønster (nord for Kongeåen) er vist på en række kort for perioden 1860-1914 og ledsaget af forsøg på en forklaring af mønstret. I 1880 var sparekasserne blevet så vigtig en samfundsfaktor, at Rigsdagen vedtog den første sparekasselov og indførte en lempelig kontrol. Det var ved den lejlighed, Hørup nok ønskede selvstyre, men »den gennemførte mistænksomhed« måtte være et »fuldstændigt nødvendigt supplement til selvstyrelse«.

I beskrivelsen af udviklingsforløbet skildres idégrundlag og selvforståelse hos initiativtagere og bestyrelser. Her optræder filantropismens forsøg på at forhindre, at tjenestefolk, arbejdere og deres børn blev indfanget af en ubønhørlig pauperisme. Her er også kravet om hjælp til selvhjælp, – overalt i beskrivelsen underbygget med velvalgte eksempler. Vindskibelighed, nøjsomhed, arbejdsomhed og sparsommelighed var ord og begreber, der dukkede op igen og igen i vedtægter og erklæringer. I stigende omfang hørtes også, at penge ikke burde være passive, men skulle arbejde. Læserne følger de økonomiske konjunkturers indflydelse på sparekassernes virksomhed.

I bogens sidste del går forfatteren tæt på to sognesparekasser, nemlig Saxild-Nølev Spare- og Laanekasse i Østjylland og Sparekassen for Aversi og Omegn på Sjælland. Kildematerialet bærer øjensynlig langt med hensyn til oplysninger om stiftelse og vedtægter og til svar på spørgsmål om, hvem indskyderne var, og hvem der lånte og til hvad. Herudaf fremdrages karakteristiske træk om børn og tyende som indskydergrupper, om gårdmandseliten og om en udlånspraksis, hvor pædagogiske hensyn ofte måtte vige for virkelighedens krav. Til disse træk hørte også skolelæreren, og han fortjener et citat fra bogen: »De gode bestræbelser fandt virksom støtte hos skolelæreren. Intet synes at have været periodens skolelærer fremmed, når det gjaldt sognets ve og vel. Overalt i det lokale foreningsliv møder vi ham, som initiativtager, som pennefører og som administrator« (s. 142).

Det er en vellykket bog. Den vidner om forfatterens indsigt i emnet, men også om hans kendskab til periodens øvrige historie, hvortil der knyttes talrige tråde. Den er skrevet i et veloplagt og præcist sprog, krydret med rammende citater. Den er illustreret med talrige billeder, der bidrager til fremstillingen, f.eks. akvareller af O.J. Rawert og fotografier, som i persongalleri og arkitektur fortæller om selvforståelse i bevægelsen, hentet frem fra især de lokalhistoriske arkiver. – Sparekasserne har en god historie at fortælle.

Vagn Skovgaard-Petersen

PREBEN JUUL MADSEN: Danske genremalere. Fortællende billeder i 1800-tallet. Kbh. Palle Fogtdals forlag, 1988. 144 s. Ill. kr. 285.

Preben Juul Madsens bog er flot og med mange fine illustrationer, adskillige i farve. Bogens titel er dækkende, idet den omtaler en lang række kunstnere, som i større eller mindre målestok har lavet genrebilleder, og den slutter med en kunstnerbiografi med ikke mindre end 189 navne. Selvom kunstneromtalerne undertiden er lidt petitjournalistiske, så vil denne bog kunne fungere som en slags håndbog over danske genremalere.

For historikeren opstår der dog et savn. Ud over en definition på begrebet genremaleri og nogle linier om »Høyen og de nationale« er der kun lidt i bogen, der beskæftiger sig med genremaleriets funktion, hvorfor det typisk hører forrige århundrede til, dets placering i en borgerlig offentlighed osv. Ønskeligt, men uoverkommeligt for en enkelt forfatter ville det måske have været, at det ikke var en bog om malerne, men om malerierne, altså en gennemgang af danske genremalerier fra start til slut. Og dog vil et sådant ønske formodentlig være uinteressant, netop fordi det drejer sig om genremalerier. For hvad skal vi egentlig stille op med disse billeder? De har været og bliver stadig benyttet som illustrationer i historiebøger – ofte kritikløst. Marianne Zenius har i »Genremaleri og virkelighed« (Lokalhistorisk Afdelings skriftserie, 1976) undersøgt Vermehren, Exner og Dalsgaards malerier ud fra kunstnerens forhold til den »objektive virkelighed« – »motivernes generelle sandsynlighed« (s. 10f.). Da Marianne Zenius' formål er »at undersøge genremalerierne som dokumentationsmateriale« (s. 227) og da hun anvender et traditionelt materielt kildebegreb, når hun naturligvis frem til »at genremaleriernes kildeværdi som beretning i mange tilfælde er tvivlsom« (s. 229).